

ZÁVOCZKI ADRIENN

Női sorsok a kataszteri felmérésnél*

A földadó megállapításához szükséges részletes felmérést végző kataszteri szervezet személyi állományában hosszú ideig semmilyen munkakörben nem találkozhatunk nőkkel. Ennek oka – sok más szempont, így többek között a korabeli hagyományos társadalmi szereposztás mellett – a terepi munkavégzés igen mostoha, sokszor nélkülözésekkel is teli körülményeiben is kereshető. Az adminisztrációban szükség volt a szépírássra, majd az írógép megjelenésével a gépirás készségére, amelynek elsajátításában elsősorban a nők jeleskedtek. A nők munkába állása a megélhetés biztosításának kényszerén túl (pl. özvegyek) szorosan összefüggött a 20. század változó korszakával, amely a dolgozó modern nő felfogását hirdette, másrészt az első világháború körülményeivel, ugyanis a katonaköteles férfiak hadba vonulásával munkaerőhiány lépett fel a hátszágban, amelyet pótolni kellett.

Az első női alkalmazottak csak 1909-ben jelennek meg a szervezetben (Dosch Mariska /*1880/, Kieszig Vilma /*1889/, Szeles Mária /*1893/), kizárólag irodai – pl. díjnok – munkakörben. Ugyanebben az évben volt Balázs Béla *Doktor Szélpál Margit: az első tudósnő magyar színpadon* című drámájának színházi bemutatója, amely nagy visszhangot váltott ki, mert az író „elsőként foglalkozott a modern értelmiségi asszony életével”.¹ A megélhetés is fontos szerepet játszott a nők munkavállalásában, többek között azért, mert voltak közöttük olyanok, árvaságra vagy félárvaságra jutottak, mint az édesanyját elvesztő Donatek Mária, akinek az édesapja a

kataszteri felmérésnél dolgozott, ezért számára perspektívát a hivatalba lépés jelentett. A háború során sokan megözvegyültek, így rákényszerültek arra, hogy saját magukat és esetleg gyermekeiket tartsák el valamilyen módon. A legtöbb nő 1909–1914 között csatlakozott a kataszteri felméréshez. Az eddigi karrierkutatások 28 női munkavállalót azonosítottak, ez a szervezet összes tagjának (akik teljes körű azonosítása még nem történt meg) csupán 1-2%-a lehet.

A forrásadottságok bemutatása érdekében az alábbiakban négy női alkalmazott hivatali pályafutását ismertetem röviden. A kutatás alapjául a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában S 92 törzszám alatt őrzött *Az Országos Földméréstani Intézet vegyes iratai* fondban található Szolgálati és Minősítési táblázatok szolgáltak, ezek adatait kiegészítettem az egyéni karriertörténetek összeállításánál jellemzően felhasznált személyi adattárakkal.²

A törzslapok alapján a kataszteri felmérésnél szolgálatot vállaló nők hivatali előmenetelére a következő volt jellemző: a felméréshez belépve ideiglenes irodai díjnokként kezdtek el dolgozni, az évek során kezelőnő, irodai segéd-tisztő lett belőlük, majd a kezelési szakvizsga elvégzését követően irodatisztőnévé léptek elő és véglegesítették őket. Fizetésük is ez alapján változott. A vizsgálat tárgyául választott személyeknél az elsődleges szempont a törzslapi adatgazdagság volt, ugyanis a törzskönyvi nyilvántartások sok esetben kevés információt tartalmaznak a hivatali karrierre és a magánéletre vonatkozóan is.

* Készült az OTKA K 105 886 kutatási pályázat támogatásával.

¹ MNL OL, S 92 Az Országos Földméréstani Intézet vegyes iratai (= S 92) No. 25. Régi szolgálati és minősítési táblázatok; BENEDEK MARCELL: *Világirodalom III. – Világirodalom a XX. században*. Balázs Béla. (<https://books.google.hu>, megtekintve: 2015.12.08.)

² Ezek összefoglalását l.: REISZ T. CSABA: *Külföldi mérnökök a magyarországi kataszteri felméréseknél*. Archivarium historicorumque magistra. *Történeti tanulmányok Bak Borbála tanárnő 70. születésnapjára*. Szerk.: KÁDÁR ZSÓFIA–LAKATOS BÁLINT–ZARNÓCZKI ÁRON. Bp., 2013. 189–215.

Eredeti.

Alul nevezett:

a) anyagiilag rendeltetett viszonyok között él-e? *Igen*

b) nő-e valamely kiadó szerződés? *Igen*

c) jelenlegi állománya helyes van-e? *Igen*

d) van-e valamely másfajta állománya? *Igen*

e) mindenki engedélyt nyújtott tanácsadók látogat-e? *Igen*

f) az illető köztisztviselői pályázatú tanácsadók munkáját viszonylagos áll-e? *Igen*

Szolgálati és minősítési táblázat

Hübchen, Miklósné Bóta Olga részére.

Születési					Váltság		Gyermekek	
év	hó	nap	ország	helység	Valóság	Élettartam	tervez	születési
1884	sept.	27	Magyar	Eger	sz. sz.	1884. szept. 27.	1.	1.
							2.	2.
							3.	3.
							4.	4.
							5.	5.
							6.	6.

Nyelvismeretek:

Donozó: *Magyar*

Ír: *Magyar*

Tudás: *Magyar*

Jel: *Magyar*

Elő: *Magyar*

Kétség: *Magyar*

Végzett tanulmányok

megjelölés: *1. polgári iskola IV. osztály*

a bizonyítvány helye, száma: *1904. január 24. sz. 8. szám*

Letett szakvizsgák

megjelölés: *1. Székelykeresztúr*

a vizsga helye, száma: *1910. január 24. sz. 8. szám*

Az állami szolgálatba való belépés előtt mivel foglalkozott?

1904. január 24. sz. 8. szám

Hadkötelezettségének miként és mikor tett eleget?

84 sz. rakt. sz. V. Nagy-Molnár. (Kösz.)

1884. évi P. K. T. sz. rendelet 241/P. M. sz. rend.

■ Bóta Olga szolgálati törzslapjának első oldala (MNL OL, S 92. No. 25/2.)

Hübchen Miklósné Bóta Olga (1884–1925 után)

Bóta Olga 1884. szeptember 27-én született Egerben. Édesapja Bóta Szilárd, édesanyja Koleszár Mária volt. A polgári iskola IV. osztályának elvégzése után, 1904–1910 között Takács Győző hitesszabaddalmi és mérnöki irodájában dolgozott rajzoló és gépíróként. 1913-ban került a kataszteri felméréshez mint

ideiglenes irodai díjnok.³ Miután 1922-ben letette a kezelői szakvizsgát, irodatisztnővé léptették elő a m. kir. háromszögélő hivatalnál, egy évvel később pedig véglegesítették a hivatali állományban.⁴ Felettesei elégedettek voltak a munkájával, az általános vélemény az volt róla, hogy jó felfogású, helyes ítélőképességű. Fizetése pályája kezdetén irodai díjnokként 3 korona volt naponta, majd véglegesítését követően akkor már mint irodatisztnő 1600 korona fizetést, 1458 korona pótlékot, 900 korona lakpénzt, 1700 korona háborús segélyt és 800 korona drágasági segélyt kapott havonta. 1925-ben nyugalmazták súlyos idegbaja miatt.⁵

Olga, kortársaihoz hasonlóan gyakori résztvevő volt azokon a különböző társasági eseményeken, bálakon, táncmulatságokon, amelyekről a *Budapesti Hírlap* hasábjain is beszámoltak és ahol név szerint felsorolták a vendégek soraiban megtalálható leányokat és asszonyokat. 1915. november 24-én hozzáment Almásy Lajos székesfővárosi hivatalnokhoz, majd megözvegyülése után 1923-ban Hübchen Miklós tanácsnok felesége lett.⁶

Hávelné/Sártoryné Rössler Margit (1887–1953)

Rössler Margit 1887. július 13-án született Rössler Vilmos és Sártory Erzsébet gyermekeként Nagyszebenben, római katolikus családban. A magyar nyelven kívül más nyelven nem beszélt, azonban a négy polgári osztályon kívül elvégezte az óvónőképzőt, valamint gyors- és gépírást is tanult. 1910. szeptember 1-jén mint ideiglenes irodai díjnok kezdett el dolgozni a III. kataszteri felmérési felügyelősegnél Egerben, fizetése 2 korona 60 fillér volt

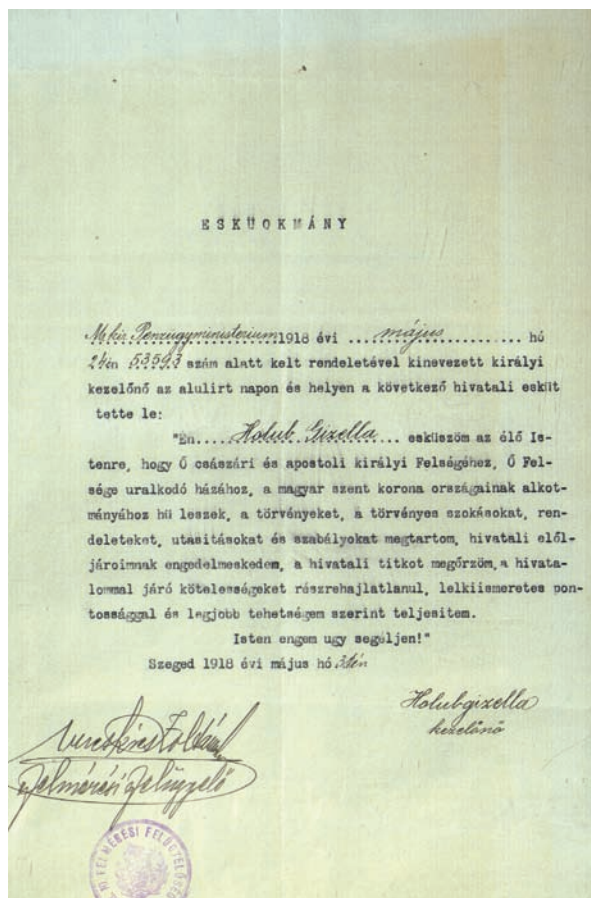
³ Vegyesek. *Kataszteri Közlöny* (=KK), 22. (1913) 5:204.; Személyi hírek. *Pénzügyi Közlöny* (=PK), 45. (1918) 14:452.

⁴ Személyi hírek. PK, 49. (1922) 18:1047.; Személyi hírek. PK, 50. (1923) 11:547.

⁵ A háborús és drágasági segély a közalkalmazottak számára az állami költségvetésből fizetett járulék volt a háborús viszonyokra és a pénz értékének romlására való tekintettel, a kiutalt összeg mértéke attól függött, hogy a közalkalmazott melyik fizetési kategóriába esett. JANCsó KÁROLY: *A magyar köztisztviselők*. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00225/06820.htm>. (megtekintve: 2015. 12. 07.) Bóta Olga törzslapja: MNL OL, S 92. No. 25/2. 489–491.

⁶ *Budapesti Hírlap* (=BH), 20. (1900) 38:9.; BH, 24. (1904) 68:10.; Bóta Olga törzslapja: MNL OL, S 92. No. 25/3. 489.; Budapest, II. kerület házassági anyakönyve, 1915. évi 720. sz.: Almásy Lajos és Bóta Olga, 1915. november 24. ([www. http://familysearch.org](http://familysearch.org)); Almásy Lajos 1859. október 7-én született Budapesten, 1913–1916 között a Belügyminisztérium székesfővárosi tanácsai segédhivatalában dolgozott ideiglenes hivatalnokként. *Magyarország tisztai cím- és névtára*. Bp., 1913:166., 1914:170., 1915:171., 1916:186.

■ Holub Gizella esküokmánya 1918-ból (MNL OL, S 92. No. 25/3.)

Donatek Mária (1893–1918 után)

Donatek Mária 1893. november 11-én született Pozsonyban. Édesanyja korán meghalt, édesapja, Donatek Rezső a kataszteri felmérésnél dolgozott kezelőként 1888–1918 között. Két testvére született, Olga 1888-ban és Dezső 1899-ben. Mária 1909-ben az Országos Felmérési Tisztviselők Internátus és Segélyalapjának 50 koronás ösztöndíjában részesült. Ugyanebben az évben elvégezte a négy polgári osztályt, majd beiratkozott egy állami számviteli tanfolyamra, amelyről 1913-ban látogatási bizonyítványt kapott. A magyar mellett jól beszélt és írt németül, valamint kicsit tudott franciául

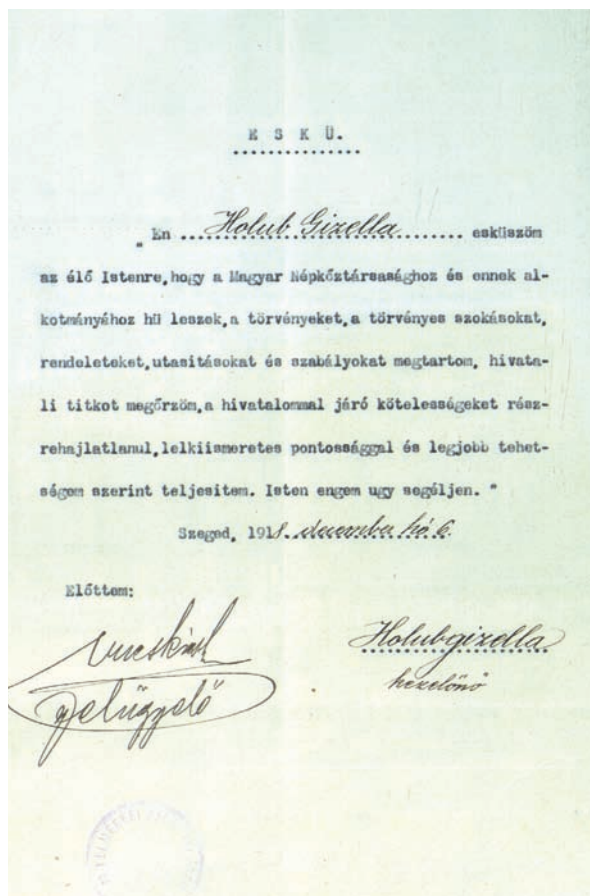
is. A kataszteri felméréshez 1910 márciusában csatlakozott napidíjasként és az I. felmérési felügyelőséghez helyezték Pozsonyba, hivatali pályája során szülővárosát egyszer sem hagyta el. Kezdként napidíja 2 korona 10 fillér volt. 1914-től a m. kir. kataszteri térképtárban dolgozott ideiglenes minőségben. 1918. május 31-én letette első hivatalos esküjét és kezelőnévé léptették elő. Fizetése ekkor 1000 koronára emelkedett, valamint járt neki 540 korona lakpénz és további 1000 korona háborús segély. Magánéletéről nem sokat tudunk, hivatali szolgálatba lépésekor még hajadon volt és gyermektelen.¹²

Holub Gizella (1896–1924 után)

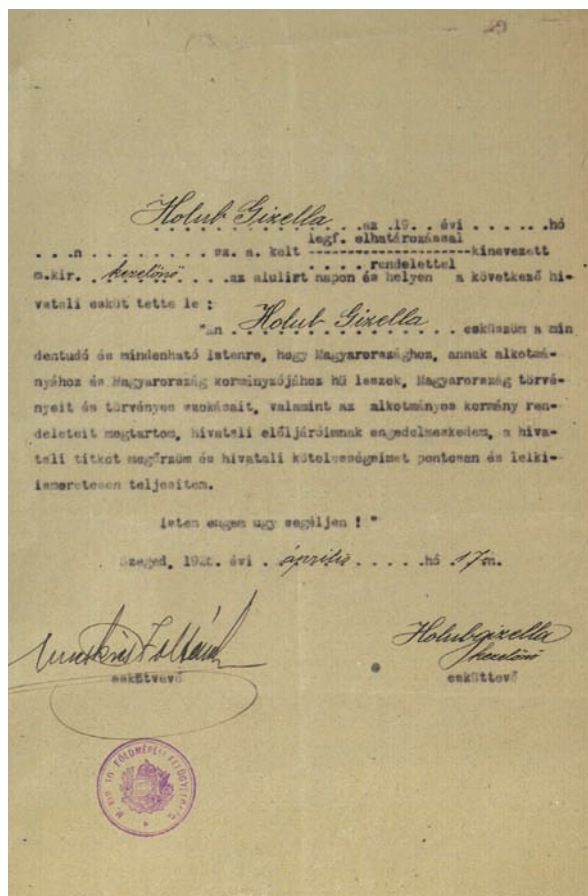
Holub Gizella 1896. május 11-én született Szegeden, római katolikus családban. Tanulmányait egy szegedi leányiskola négy polgári osztályában végezte, bizonyítványt 1911-ben szerzett. 1914-ben lépett hivatali szolgálatba díjnyokként a X. felmérési felügyelőség szülővárosában, de kolléganőivel ellentétben ő idegen nyelven nem beszélt. Munkájával felettese, Erdélyi József kataszteri felmérési felügyelő nagyon elégedett volt, a következő véleményt fogalmazta meg vele kapcsolatban: „Ügyes és szorgalmas, igen megbízható, kiváló tisztviselő, kinevezésre soron kívül érdemes.”¹³ Főnökei az irodai teendők ellátásán kívül a mérnöki I. számú nyilvántartási jegyzék szerkesztését is rábízták. Szakmai értékelése alapján ez érthető, hiszen nemcsak gyorsfelfogású és fáradhatatlan munkaerő volt, hanem szabatosan beszélt, értelmesen írt és igen alapos volt. 1918-ban lépett elő ideiglenes státuszú állami kezelőnévé, fizetése ekkor 1000 korona volt, amely mellé még 540 korona lakpénzt is kapott. 1922-ben kinevezték irodasegéd-tisztviselőnévé, majd 1924-ben véglegesítették. Fizetése ekkor volt a legtöbb, 1400 koro-

¹² MNL OL, S 92. No. 25/2. 259–262.; Az „Országos felmérési tiszt. Internátus és Segélyalap” jegyzőkönyve. KK, 18. (1909) 2:55.; BH, 38. (1918) 132:11.; Személyi hírek. PK, 45. (1918) 14:452.; Kivonat a hivatalos lapból. PH, 40. (1918) 132:12.; Kivonat a hivatalos lapból. Pesti Napló (= PN), 69. (1918) 132:10.

¹³ MNL OL, S 92. No. 25/3. 18.; Vegyesek. KK, 23. (1914) 2:66.; Kivonat a hivatalos lapból. BH, 38. (1918) 132:11.; Személyi hírek. KK, 27. (1918) 5:91.; Személyi hírek. PK, 45. (1918) 14:452.; Személyi hírek. PK, 48. (1921) 31:2814.; Személyi hírek. PK, 49. (1922) 18:1047.; Személyi hírek. PK, 50. (1923) 27:1369.

■ Holub Gizella esküokmánya 1918 telén (MNL OL, S 92. No. 25/3.)

■ Holub Gizella esküokmánya 1920-ból (MNL OL, S 92. No. 25/3.)

na és az egyéb juttatások (3312 korona lakpénz, 1400 korona háborús segély és 800 korona drágasági segély). Holub Gizellát 1924-ben nyugalmazták, feltehetőleg betegsége miatt, amire Erdélyi felügyelő is utalt egykorú bejegyzésében: „kinevezése óta állandóan beteg.”¹⁴

Holub Gizella azon kevés tisztviselők közé tartozik, akinek a történelmi események folytán három alkalommal is hivatali esküt kellett tennie a 20. század első felében. A viharos események folytán 1918. május 31-én még az Osztrák–Magyar Monarchia szokásainak

megfelelően „Ő császári és apostoli királyi Felségére, Ő Felsége uralkodó házára és a magyar szent korona országainak alkotmányára”, ugyanezen év december 6-án viszont már a „Magyar Népköztársaságra és annak alkotmányára”, majd 1920 áprilisában „Magyarország kormányzójára és az alkotmányos kormány rendeleteire” esküdött fel.¹⁵

Gizella 1920-ban Szegeden feleségül ment Csenki Lajos Ferenc banktisztviselőhöz, arról, hogy gyermekük született-e a Szolgálati és minősítési táblázat nem közöl információt.¹⁶

¹⁴ MNL OL, S 92. No. 25/3. 18.

¹⁵ MNL OL, S 92. No. 25/3. 21–23.

¹⁶ Csenki Lajos 1891-ben született. Részt vett az első világháborúban, a szegedi 5. népfelkelő parancsnokságnál szolgált, ahol a háború idejére 1915 decemberében népfelkelő segédszámíttstté léptették elő. Személyes ügyek. *Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára*, 42. (1915) 135:2262. Vö. MNL OL, S 92. No. 25/3. 16.

Szemponatok a kataszteri gyűjtemények ismertetéséhez

Az Osztrák(–Magyar) Monarchia területén elrendelt kataszteri felmérések (ügy)irat- és térképdokumentációja több országban, számos hivatal (állami földmérés központi és területi szervei, önkormányzatok) és közgyűjtemény (országos, megyei vagy szaklevéltár, országos könyvtár, helyi vagy szakmúzeum) őrzetében van. A forrásanyag teljes áttekintéséhez és kutathatóságához alapvetően fontos, hogy az őrzőhelyek gyűjteményeit minél részletesebben megismerhessék a kutatók és a hasonló gyűjteményeket kezelő szakszemélyzet. Az ismertetéseket is ők készíthetik el, munkájukat az alábbi útmutatóval kívánjuk segíteni. Nyilvánvaló, hogy minden gyűjteménynél valamennyi kérdésre maradéktalanul tökéletes választ adni nem lehet, de minden apró információ közelebb vihet a téma és forrásainak megismeréséhez.

Az ismertetések tájékoztathatják a kutatókat arról, hogy (a) a kataszteri felmérés szervezetére, személynézetére és működésére vonatkozó, a felmérés folyamatát és történetiségét bemutató iratok, továbbá (b) a felmérés eredményeképpen létrehozott, az ügyiratoktól a korszakban és a közgyűjteményekben is elkülönítetten kezelt ún. operátumok, vagyis térképek, vázlatok, jegyzékek, jegyzőkönyvek és egyéb dokumentáció mely gyűjteményekben kutathatók, (c) gyűjtemény ismertetése esetén pontosan mi az, ami ott megtalálható, annak mi a forrásértéke (pl. a vezetettség fontos információ), milyen segítséggel kutatható (papíralapú, elektronikus segédlet, levéltári nyilvántartás, online adatok, digitalizált állomány gépen, kutatóteremben, interneten stb.).

1. Téma. Az ismertetés egy területről (pl. Gödöllő, Újvidék, Horvátország, egy megye) vagy egy intézményről, gyűjteményről szólhat.

2. Történeti áttekintés. Mikor zajlott az adott terület – ideiglenes, részletes – kataszteri (újra)felmérése, becslése stb.? A kataszteri szervezet működésére (jogszabályok, rendeletek, utasítások, jelentések, hivatalok, ügyosztályok irategyűjtései), tagjainak szakmai életútjára vonatkozó dokumentumok a gyűjteményben. Melyik szervezeti egység végezte a felmérési munkákat (illetékesség), milyen intézmények iratanyagában őriznek kataszteri anyagot (pénzügyigazgatóság, járásbíróság)?

3. Őrzőhelyek. Az adott területre vonatkozó kataszteri dokumentációt mely intézmények őrzik? Esetenként több gyűjtemény ismertetése is szükséges lehet (pl. Budapest vagy a határmenti megyék, pl. Komárom megye kataszteri térképei).

4. Gyarapodás. Mikor, kitől és milyen módon került az iratanyag a gyűjteménybe? Ehhez a korabeli ügyiratok, feljegyzések, visszaemlékezések szolgálhatnak adatokkal. A gyűjtemény egységét jelentős mértékben határozza meg, hogy iratképzőtől, hivatalos iratátadás-átvétellel vagy közvetett módon, más intézménytől, esetleg selejtezés vagy iratpusztulás elől mentve jutott az iratanyag a mai őrzési helyére.

5. Gyűjteményleírás. Milyen típusú, korú és – gyűjteményismertetés esetén – mely területre vonatkozó iratanyag van a gyűjteményben? Mi a gyűjtemény szerkezete (pl. megyék, települések ábécérendje, azon belül kronológiai sorrend, azon belül szelvényszámok növekvő rendje stb.). A gyűjtemény általános vagy egyes szempontok (település, dokumentumtípus) szerinti leírása. A térképeken kívül rendelkezése álló iratanyag részletes ismertetése, a hiányok nevesítése.

6. Adattartalom. A kataszteri iratanyag egyes típusai adattartalmának, forrásértékének bemutatása. Különösen fontos azokat a dokumentumfajtákat ismertetni, amelyeket a korábbi szakirodalom még nem tárt fel részletesen (pl. mérőföldlapok, becslési dokumentumok).

7. Kutathatóság. Milyen korabeli vagy modern segédletek készültek az iratanyaghoz, azok hogyan érhetők el? Papíralapú, elektronikus, online elérhető jegyzékek, adatbázisok, digitalizált iratanyag elérhetősége. A digitalizált állomány elkészítésének története (ki, mikor, milyen technikai paraméterekkel végezte a munkát). Kutatótermi hozzáférés lehetősége és korlátai, másolatkészítési lehetőségek.

8. Szakirodalom. A területre vonatkozó vagy a gyűjteményben őrzött kataszteri iratanyag felhasználásával, elemzésével készült szakirodalom könyvészeti adatai (esetleg a kötet értékelése rövid annotációval).

Az ismertetéseket a Catastrum örömmel adja közre.

Reisz T. Csaba–Török Enikő